

Єршова Л.М.,

Інститут професійно-технічної освіти НАПН України

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В НЕГУМАНІТАРНИХ ВИЩИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Вже традиційно в Україні пріоритетними напрямками розвитку освіти називають громадянське, національно- та військово-патріотичне виховання. Ці ідеї відображені в численних документах, серед яких: «Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки», «Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015), Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016–2020 рр., «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні» (2016) та ін. Отож, діюча в Україні нормативна база освіти у багатьох аспектах відображає сформовані в педагогічній теорії уявлення про певний ідеал людини. Проте на практиці вона виявилася нездатною реально впливати на масове усвідомлення і прийняття запропонованих цінностей та їх упровадження у практику сучасної системи освіти й реального життя суспільства. Крім того, оновлення української системи освіти відповідно до вітчизняних нормативних документів і сучасних наукових концепцій, присвячених формуванню нової людини, часто грішить догматичною орієнтацією на загальнолюдські цінності або надмірним акцентуванням ролі етнонаціональної складової виховного ідеалу, революційним деструктивізмом або зловживанням експериментаторством, нарешті – імітацією перетворень.

Сучасні педагоги (Савченко О., 2007; Сухомлинська О., 2010) наголошували на необхідності більш якісного використання виховного й розвивального потенціалу освіти, який називали імунною системою суспільства, здатною протистояти деградації моралі й культури. В умовах гібридної війни, основу якої складає війна інформаційна, криза цінностей і відсутність якісної соціогуманітарної освіти є основними факторами, на які робить ставку агресор. За таких обставин у всіх освітньо-виховних інституціях має бути забезпечено посилення уваги до умов формування особистості та її ролі в житті нації й держави. Крім того, в умовах гібридної війни вчені закликають також суспільство й державу звертатися до проблеми виховання інтелектуальної, культурної й політичної еліти як основного суб'єкта розвитку суспільства й держави, виховання якої не можливе без скорочення «елітарної освіти», тобто освіти для еліти, і розширення «освіти елітної» – тобто освіти високої якості, спроможної розкривати обдарованих молодих людей, здатних до нестандартного мислення, інтелектуального пошуку і творчих рішень. Відтак, формування особистості має бути ключовою проблемою виховання людини на всіх етапах її розвитку, основною метою усієї системи освіти – як початкової, середньої і вищої, так і професійної та позашкільної.

У колективній монографії «Світова гібридна війна: український фронт» (Горбулін В.П., 2017) наголошується на недоліках сучасної системи освіти на всіх її рівнях. Автори праці акцентують увагу суспільства на необхідності негайного виправлення становища, що склалося в освітній сфері. Серед найважливіших засобів називають підготовку кваліфікованих і патріотично налаштованих педагогів, постійне якісне оновлення дисциплін гуманітарного циклу, здійснення фахових експертиз підручників та посібників соціогуманітарного циклу. Озвучені ідеї є абсолютно зрозумілими для будь-якої логічно мислячої людини. Навчання у вищому навчальному закладі припадає на найбільш напружений і відповідальний період соціалізації особистості – стадію інтеграції. У цей час молода людина має визначитись у своїх ідеалах і цінностях, повинна знайти найважливіші особистісні й соціальні орієнтири, збудувати стратегію саморозвитку, вибрати методи досягнення поставлених завдань, сформувати «арсенал внутрішнього духу», тобто запас знань,

умінь і навичок соціальної адаптації й збереження особистісної рівноваги. Безперечно, найбільшу роль в реалізації окреслених завдань відіграє те оточення, в якому особистість черпає потрібну їй інформацію. У першу чергу під оточенням слід розуміти безпосередньо людський фактор, який у вищих навчальних закладах представлений адміністрацією, професорсько-викладацьким складом, студентами свого та інших закладів міста, представниками різних соціальних груп, до яких має звертатися студент у період свого навчання (бібліотеки, гуртки, секції, клуби, тощо). Слід також не забувати про ще один важливий фактор соціального оточення – символи культури, як результати людської діяльності (рівень організації навчально-виховного процесу, умови проживання в гуртожитках, естетика обладнання навчальних і рекреаційних приміщень, наявність творів мистецтва як складової інтер'єру, екстер'єру, садово-паркової архітектури, тощо). Нарешті – це дисципліни соціогуманітарного циклу, які, по суті, викристалізують у своєму змісті основні аспекти розвитку, визначення, реалізації і вдосконалення людської особистості.

За умови фахової організації навчально-виховного процесу в освітніх установах викладання етики, естетики, історії, культурології, педагогіки, психології, політології, релігієзнавства, філософії може стати для студентів джерелом осмислення найкращих класичних зразків вирішення життєво важливих особистісних і соціальних проблем. Ці дисципліни можуть допомогти студентам у формуванні критичного ставлення до отримуваної ними інформації, практичних навичок виявляти маніпуляції, оцінювати достовірність різних медіа-повідомлень тощо. Створення таких умов природно вписується у зміст діяльності гуманітарних вищих закладів освіти, чиїх студентів не треба переконувати у значущості перерахованих наук уже тому, що більшість із них, по суті своїй є фаховими. Зовсім іншою, на жаль, є ситуація з вивченням гуманітарних і суспільних навчальних курсів у негуманітарних закладах освіти. На жаль, викладачам суспільних та гуманітарних наук у негуманітарних вишах часто доводиться зустрічатися з проблемою «другорядності» своїх дисциплін в особливостях планування, організації навчально-виховного процесу, особистісних і професійних установках не лише студентів, але й, на превеликий жаль, адміністрації багатьох навчальних закладів. За таких умов значна частина педагогічних зусиль викладачів соціогуманітарних дисциплін спрямовується не на роз'яснення студентам глибин людської особистості та її місця в соціумі, а на подолання досить стійкого уявлення молоді і, на жаль, керівництва про педагогіку – для педагогів, психологію – для психологів, культуру – для артистів тощо.

У вищих навчальних закладах цінності студентської молоді мають шліфуватися у процесі еволюційно-синхронного й діахронного розгляду низки таких концентрів, як «етнос», «мова», «нація», «державна», «культура», «ментальність», «доля», «історична місія», «інтелігенція», «еліта» тощо. В умовах гібридної війни виховний процес у вишах неодмінно має звертатися до формування виховного ідеалу студента як представника інтелігенції та майбутньої національної еліти країни. Основними чеснотами сучасного випускника вишу мають бути: глобальність мислення, усвідомлення гармонії та цілісності світу, прихильність до справедливості й огида до насильства, прилучення до багатства світової й національної культури, керування у вчинках совістю, а не зовнішніми імперативами, тактовність і особисту порядність, здатність до співчуття, ідейну принциповість у поєднанні з терпимістю до інакомислення, соціальну та особисту активність (Пронін С.В., 2015).

Однак, як показує практика, в окремих негуманітарних університетах відсутнє усвідомлення головного призначення вищої освіти – готувати не лише професіонала, але й ефективну особистість, сім'янина та громадянина, тобто інтелігенцію країни, що є основним джерелом української еліти, зокрема науково-технічної, науково-педагогічної і владної. Серед пріоритетних уподобань сучасних студентів негуманітарних вишів не завжди є суспільно-політичні газети, журнали й телепередачі, ініціатива в організації важливих суспільних, громадянських, патріотичних акцій. Якщо така ініціатива й виявляється, то стимулом її здебільшого є не

університет, а зовнішні інституції. В умовах постійної втрати студентського контингенту університети не організують і не оприлюднюють результатів систематичних статистичних опитувань студентів з приводу мотивації їх навчання, життєвих орієнтирів і цінностей. Як показує багаторічна практика безпосереднього спілкування зі студентами, значна їх частина (а іноді – переважна більшість) не збираються працювати за фахом. Отже, навчальні дисципліни спеціального профілю (часом понад 80% навчального навантаження) не є пріоритетними в системі ціннісної мотивації студентів. Дисципліни соціогуманітарного циклу (менше 20%), які покликані забезпечити якість майбутньої еліти країни, часто розподіляються безсистемно, не узгоджуючись із кафедрами соціогуманітарного профілю, які забезпечують викладання цих дисциплін. В окремих університетах є спеціальності, зміст яких взагалі не передбачає навіть оглядового ознайомлення студентів із важливими соціогуманітарними науками. За таких умов, зазначені на офіційних сайтах окремих університетів максими про виховання, його мету та принципи – на практиці виявляються лише імітацією виховного процесу.

Викликає також здивування низка змін, які відверто стримують розвиток об'єктивності і критичності мислення сучасного студента. Наприклад, у багатьох університетах дисципліну «Культурологія», яка дозволяла представити українську культуру в контексті світової, замінено більш вузьким курсом «Історії української культури». Цілу низку наук виставлено на так званий «вільний вибір» студента. Наприклад, у такий «список» потрапила політологія – основна дисципліна, покликана пояснити студенту сутність політичної системи, влади й держави, навчити аналізувати форми й методи діяльності суб'єктів політики, сприяти розумінню проблем глобальної політики. Виникає логічне запитання, чим керуватиметься студент, вибираючи з по-між дисциплін, яких ніколи не вивчав? Крім того, якими переконаннями керувалися ті, хто вирішив, що в умовах гібридної війни політологія має бути дисципліною «за вибором»? У той час, коли світ стоїть перед загрозою стрімкого поширення релігійного екстремізму й тероризму, українські студенти не завжди мають можливість вивчати релігієзнавство. Попри те, що педагогічний персонал негуманітарних вишів, особливо провінційних, у більшості своїй формується із своїх же випускників, з'явилася тенденція до критичної мінімалізації, а подекуди й повного знищення дисциплін психолого-педагогічного циклу. Є в окремих університетах спеціальності, студенти яких не вивчають навіть інтегрованого курсу «Основи педагогіки та психології». Навчальні кредити, надані університетам для формування мовних компетентностей, чомусь цілковито переходять у відання кафедр іноземних мов, ігноруючи той факт, що мовна компетентність поділяється на іншомовну та рідномовну. При цьому, не береться до уваги й той факт, що мова є також ключовим поняттям історії, політології, соціології, психології, релігієзнавства та багатьох інших соціогуманітарних наук. Якщо карту територій, населення яких за переписом 2001 р. визнано російську мову рідною, накласти на карту нині анексованих та окупованих територій, то отримаємо цілковитий збіг. Очевидно, якби мовні компетентності не розглядали упродовж двадцяти років винятково як вивчення іноземної мови, а не як результат комплексного вивчення феномена «мова» усіма соціогуманітарними дисциплінами, то сучасна карта України мала б інший вигляд. Усе це відбувається в умовах гібридної війни, в яку втягнуто нашу країну, війни, яка у першу чергу спрямована на завоювання свідомості, а не території. Це війна інформаційна, перемога в якій залежить від якості виховання молоді, від її патріотизму, особистісної, громадянської й національної свідомості.

Виходячи з того, що Законом України «Про вищу освіту» автономія вищого навчального закладу передбачає не лише самостійність і незалежність, але й відповідальність закладу у прийнятті своїх рішень, зокрема, стосовно організації освітнього процесу (Р.1., п.1.), негуманітарні університети мають переглянути свою політику щодо викладання предметів соціогуманітарного циклу. Важливо виробити дієві механізми надання випускнику вишу повного циклу знань про людину й суспільство, як того вимагає освітнє законодавство України, де вища освіта передбачає набуття такої системи компетентностей, яка б включала не

лише професійні знання, уміння й навички, але й світоглядні та громадянські якості і морально-етичні цінності (ЗУ«Про вищу освіту», Р.2., п.5).